

Diana VRABIE

Doctor conferențiar la Catedra de literatură română și universală, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți. Domenii de preocupare: filologie, filosofia culturii, științe ale comunicării, sociopsihologie. Cărți publicate: *Urme pe nisip*, Chișinău, 2005; *Cunoaștere și autenticitate*, Timișoara: ArtPress & Augusta, 2008; *Imaginea Iașilor în presa interbelică ieșeană* (antologie), Iași: Junimea, 2016; *Chișinău: evocări interbelice* (antologie), București: Eikon, 2018 etc.

MEMORIALISTICA LUI SEXTIL PUȘCARIU

ÎNTRE PACTUL AUTOBIOGRAFIC ȘI PACTUL CU ISTORIA

Situată la periferia literaturii și compătimită constant pentru „discriminarea” sa în raport cu genurile superioare, *literatura memorialistică* a câștigat în ultimele decenii tot mai mult teren, sfidând canoanele denunțătoare și cantonând atenția antropologilor, psihologilor, filosofilor, literaților etc.

Beneficiind de mai multe nume și fără a avea unul definitiv „canonizat”, această literatură rămâne în continuare în căutarea identității sale, elementele căreia se profilează undeva între *literatura de frontieră*, *de mărturisire*, *literatură fără ficțiune*, *literatură a biograficului* (E. Simion), *literatură a existenței autorului*, *literatură subiectivă* (Tudor Vianu), *literatură a confesiunii*, *intimă*, *secundă* etc. Dincolo de această listă, care riscă să devină interminabilă, optăm conciliant pentru conceptul de *literatură memorialistică*, întrucât, așa cum vom vedea în cele ce urmează, este cel mai permisiv cu genurile biograficului, înglobându-le, după caz, pe toate. Sigur, există unele diferențe între memorii, pe de o parte, și jurnale și corespondență, pe de alta, însă materia le este comună, de unde și asamblarea lor sub numele generic de *memorialistică*.

Jurnalul, corespondența sunt mai mult sau mai puțin calendaristice, înregistrează evenimentele sau stările psihice spontan, pe când amintirile, memoriile beneficiază de perspectiva timpului, care poate avea o funcție selectivă, uneori „de aureolare și de sentimentalizare a faptelor”, vorba lui Al. Săndulescu [1, p. 5] sau, din contra, de o judecare epatant de severă a lor.

Interesul sporit față de forul lăuntric, nedisimulat, tendința reflectării experienței unice, preocuparea pentru descoperirea propriei individualități și, prin aceasta, înțelegerea ființei umane a determinat refugiul sincerității literare în mediul său de predilecție, reprezentat de *memorii*, *autobiografie*, *jurnal intim*, *corespondență privată*, *dialoguri*, *amintiri*, *eseu autobiografic*, dimpreună cu pletora de formule deviate, precum *interviuri*, *convorbiri*, *evocări ale oamenilor iluștri*, *portrete* etc. Specii înrudite, acestea au în comun fuzionarea, cu sau fără știrea autorului, într-o confesiune, coexistând într-un paradis al toleranței reciproce, apropiindu-se sau îndepărtându-se de biografic.

Toate tentativele riguroase de a delimita tranșant între genurile memorialistice se do-

vedesc inoperante, mai ales când autorii înșiși, voluntar sau involuntar, se decid să lărgească „frontierele literaturii de frontieră”. Un caz elocvent îl reprezintă însemnările de călătorie ale lui Ion Codru Drăgușanu din *Peregrinul transilvan* (1865), care au formă epistolară și conținut deopotrivă memorialistic. Ba mai mult, asistăm chiar de la începuturile literaturii noastre la un mixaj de formule, care îmbină nu doar elemente ale diverselor specii intime, ci chiar elemente ale genurilor literare, în sens clasic. Aici s-ar include mixajul paremiologic din *Păcală și Tândală*; mărturiile turistice din *Plimbare* sau Băile de la Ems, sau „microstudiile” filologice sau istorice din *Negru pe alb* ale lui Costache Negruzzi. La fel stau lucrurile și cu o seamă de scrisori ale lui Ghica, de evocări ale lui Alecu Russo (*Studie moldo-vană, Amintiri*) sau cele ale lui M. Kogălniceanu (*Nou chip de a face curte*). Că memorialistica înglobează cam toate genurile biograficului ne-o confirmă caracterul compozit al textelor lui B. P.-Hasdeu și Iacob Negruzzi (jurnale completate de amintiri), Titu Maiorescu (jurnal și epistolar), Duiliu Zamfirescu (memorii și epistolar), Ion Ghica (amintirile sub formă de scrisori), Sextil Pușcariu (jurnal alternând cu o suită de epistole și memorii). *Jurnalul fericirii* de N. Steinhardt este o carte situată la hotarul dintre memorii și jurnalul intim. În ultimii ani tot mai greu vom atesta formule „pure” ale unor specii intime. Daniel Cristea-Enache în *Cinematograful gol* (2011) face reportaj într-un jurnal mai mult sau mai puțin intim. Doina Uricariu, în *Maxilarul inferior* (2010) optează pentru împletirea amintirilor cu registrul afectiv al convorbirilor de la Versoix cu Regina Ana. Livius Ciocârlie în *& comp* (2003) face să coexiste, într-o sinteză spectaculară, paginile de jurnal cu autobiografia indirectă, confesiunea patetică cu arheologia subiectivă. Tonul acestor bulversări fracturiste nu e de dată recentă, fiind dat încă de *Confesiunile* lui J. Jacques

Rousseau, care dizolvau într-un aliaj complex elementele de autoportret cu memorialul, autobiografia, meditația, morală, jurnalul intim etc.

Definită drept lucrare artistică cu caracter evocator, conținând însemnări asupra evenimentelor consumate în timpul vieții autorului (și la care el a luat parte) și constituind „o istorie văzută de un individ și o viață reprezentată (închipuită) de cel care o trăiește și o scrie” [2, p. 14], memorialistica are calitatea de document istoric și de consemnare a realului, mizând, totodată pe o concentrare maximă a spiritului asupra lui însuși, accepții de la care am plecat în formularea temei comunicării noastre. Prin urmare, aproape toate memoriile își dispută statutul între pactul autobiografic și pactul cu istoria, cele ale lui Sextil Pușcariu, nefiind o excepție în acest sens. Ele au la bază notațiile diaristice, retrospectiva memorialistică, corespondența adresată soției, fiind condimentate cu rememorări, evocări, meditații filosofice, articole diverse, mărturii ale altor personaje, portrete etc. În cazul corespondenței recuperate de la soția sa, naratorul mărturisește că acestea „au fost notate sub impresia imediată a evenimentelor”, „fiind scrise numai pentru Lenora”, într-un registru al sincerității și spontaneității absolute. Ce-i drept, autorul recunoaște totodată că unele au suferit retușări.

Dincolo de varietatea speciilor pe care le includ, memoriile vizează și o gamă tematică impresionantă: evenimente personale și colective de importanță istorică, consumate în primul război mondial, în perioada Marii Uniri și anilor de după Unire, fenomene sociale, impresii de lectură, inserții reflexive, reverberații amoroase etc. Grevat de modernitatea tehnicii adoptate, acest colaj este extrem de inspirat conceput, oferind senzația fluxului involuntar de amintiri, în care evenimentele și protagoniștii se reazăază printr-un joc abil de puzzl-uri. În fapt, adoptarea acestei tehnici, așa cum mărturisește naratorul,

este spontană și derivă mai degrabă din rațiuni practice: timpul care nu mai avea răbdare îl soma pe cărturar la organizarea mărturiilor într-o relativă ordine. „Soluția: realizarea unui colaj, în care fragmente din însemnările zilnice, din amintiri și din scrisori, uneori și din opera publicistică, sunt racordate între ele prin, de obicei, scurte pasaje explicative” [3, p. 18]. Însemnările acestea ar putea fi detașate în câteva paliere tematice: *de război, social-politice, culturale, erotice* etc., alcătuiind o operă etajată din suprapunerea mai multor realități, cadrul fiind conferit de anii primului război mondial, Marea Unire și anilor de după Unire. Restrângând aceste teme, *Memoriile* ar putea fi segmentate în notații cu caracter personal, adică un *palier intim* (care conține date despre situația sa familială, cariera profesională, pasiunile sau întâmplătoarele lecturi, detalii în legătură cu scrierea unora dintre lucrări, iubirea pentru soția sa etc.). Celălalt palier cuprinde comentariile pe marginea unor evenimente istorice (Primul Război Mondial, Marea Unire), vizând peregrinările sale din Transilvania pe frontul sârbesc, italianesc), menite să prindă pulsul istoriei, toate instituind *palierul istoric*.

În orice text memorialistic pactul autorului cu sine însuși, adică *pactul autobiografic* sau *contractul de identitate* (Ph. Lejeune) constituie marca definitorie, relevând *situația autorului și poziția naratorului*. Naratorul povestește și se povestește, comunică și se comunică, este un dialog cu propriul sine, în încercarea de a se autoelucida, de a se autodefini sau de a se regăsi. Confidența este făcută deopotrivă pentru posteritate și pentru sine însuși (autorul de memorii, cum bine observă Philippe Lejeune [4, p. 34], se comportă ca un martor dublu: al existenței și epocii sale deopotrivă). Proiectul autorului discursului memorialistic este de a cuprinde și de a înțelege „propria sa viață” în totalitatea ei, dar vizează și intenția de a transmite o „viziune asu-

pra lumii”. Naratorul discursului memorialistic intenționează să se înțeleagă pentru a se integra cursului istoric.

Editate în anul 1978 de către nepoata lui Sextil Pușcariu, lingvista Magdalena Vulpe, cu o introducere și note semnate de reputatul istoric al lumii moderne românești, Ion Bulei, *Memoriile* continuă seria memorialistică a cărturarului, demarată prin *Spîța unui neam din Ardeal, Brașovul de altădată, Călare pe două veacuri* (1896-1906), fiind constituite din două garnituri *Războiul din 1914-1918* și *În România Mare*, completate de *Addenda*, în care apar îndosariate de editoare portretele câtorva contemporani (I. Negruzzi, G. Bogdan-Duică, Ion Bianu). Evenimentele evocate cuprind anii 1914-1926, fiind lăsată cu bună știință în urmă epoca de intensă ascensiune a savantului Sextil Pușcariu, cuprinsă între 1906-1914. Nu vom atesta vanități și orgolii, tentații bovarice, în care se lasă prinși majoritatea memorialiștilor, ispitiți să-și aranjeze o biografie favorabilă. Autorul găsește utilitatea memoriilor, nu atât în etalarea epatantă a sinelui, că ca o mărturie despre o epocă și personalitățile ei marcante:

„De altminteri, nu e mare pagubă că ziarul meu de tinerețe a rămas nescris. Pe atunci eram prea preocupat de personalitatea mea, seva tinereții orbea vederea justă, lumea mi se părea un cerc în al cărui centru mă vedeam pe mine și deci ziarul s-ar fi pierdut în autocontemplări fără nicio importanță. Orice ziar cuprinde în definitiv un micro-cosmos și în orice jurnal cuvântul «eu» dă tonul principal” [5, p. 177].

Memoriile lui Sextil Pușcariu fac să coexiste extrem de armonios *registru public* cu cel *intim*, în care accentul pe biografia eului cade în măsura în care trebuie înțeleasă o epocă la edificarea căreia memorialistul a avut un cuvânt decisiv de spus.

Notațiile personale nu scot în evidență spectaculozitatea unei biografii, ci dezvăluie mai

degrabă stările interioare ale omului vulnerabil Sextil Pușcariu, **sentimental**, atunci când e de parte de casă și familie, după câteva luni de la recrutare („Mi se pare că niciodată nu am simțit mai mult ca acum intensitatea iubirii noastre”) [5, p. 144], **nostalgic**, când evocă anii petrecuți la Paris („De mult aștept cu nerăbdare momentul când voi ajunge să aștern cu răgaz pe hârtie amintirile ce se leagă de cafeneaua din Cartierul Latin cu numele poetic de Close-rie des Lilas ...”) [5, p. 116], **dezamăgit**, când este vorba de viața de cazarmă („Totdeauna am simțit ca un chin viața militară, față de care nu aveam absolut nici o atracție și căreia nu-i putusem afla nici un farmec”) [5, p. 8], **revoltat**, când este supus unor acțiuni contra voinței sale („Grozav era simțul acesta că lumea întregă s-a aprins și că și tu, care n-ai contribuit cu nimic la incendiul acesta, trebuie să iei parte la el”) [5, p. 8], **fatalist**, când înțelege absurditatea de a te opune destinului („Devenit fatalist – căci n-aveai nici o putere ca să te opui sorții –, așteptând în fiecare moment ca să-ți vină rândul să ajungi în foc, în sufletul tău se ivea, ca o reacție binefăcătoare, darul de a ști să prețuiești momentul în care fatalitatea încă nu te lua prins”) [5, p. 26]. Ceea ce se cuvine, în ultimă instanță, de remarcat este trăirea sinceră, nedisimulată a unei sensibilități lucide, cu toate calitățile și defectele umane.

Registrul erotic e plin de efuziuni lirice, dorul de soție, copii, casă e unul predominant. O mărturisește însuși naratorul în prefața volumului: „Lenorii îi dedic această carte ale cărei pagini vorbesc uneori mai multe de ea decât de război”. Este cel mai înalt gest de recunoștință față de femeia care i-a vegheat viața. În aceste pagini, naratorul se dovedește un romantic sensibil: „E atât de fericitor a asculta cum ființa iubită știe să vadă părțile cele mai frumoase din sufletul tău și îți cade atât de nespuse de bine să poți să-i mulțumești pentru toate câte i le datorești” [5, p. 23].

Registrul cultural relevă lecturile pe care le face la locul de concentrare, unicul „remediu împotriva vieții de vegetației”: „Maupassant și Prévoșt mă făceau să uit cele ce se petreceau în jurul meu, să-mi abat gândurile în altă direcție” [5, p. 25]. Citește cu pasiune scriitorii francezi, mai ales pe Zola, Balzac, Anatole France, romancierii germani, se simte atras de lectura memoriilor („Învățătorul mi-a împrumutat descrierea vieții Caterinei a II-a a Rusiei și acum citesc memoriile marchizei de Pompadour”) [5, p. 42]. Lucrează la un volum de studii istroromâne, visează la studii de dialectologie romanică, proiectează să-și adune „toate experiențele de până acum făcute cu dicționarul” și să trateze problema îmbogățirii limbii, citește presa („Convorbiri literare”, „Cuget românesc”, „Glasul Bucovinei”) etc.

Palierul cultural este conturat prin redarea atmosferei de la Academie, unde îi cunoaște pe Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Mihail Sadoveanu, Duiliu Zamfirescu, Ovid Densusianu, Alexandru Lapedatu, Octavian Goga, prin evocarea activității sale de membru în delegația României la Liga Națiunilor de la Geneva. Cum bine observă prefațatorul *Memoriilor*, Ion Bulei, „Mărturiile lui Sextil Pușcariu despre activitatea delegației României la Geneva în anii 1922, 1923, 1924, 1925 și, în genere, asupra climatului ce domnea aici sunt de preț pentru istoric” [6, p. 14]. Multiplele reflecții intelectuale orientate către omul de cultură conferă soliditate memoriilor, detașându-le de alte memorii din epocă. Ele refac viața culturală a epocii, atmosfera de la Academie (alegerile, discursurile, conflictele, proiectele, viața de culise), conturând profilul unui cărturar și al unei etape cruciale în istoria României.

Dincolo de caracterul documentar al memoriilor, seduce calitatea narațiunii. Aceasta, după caz, e gravă, afectivă, ironică, glacial tenace. Naratorul devine de-a dreptul amuzant când relatează vestea propriei morți anunțate

în „Adevărul”: „Și mie îmi ieșise vestea că am murit în fața Belgradului încă în întâile zile ale războiului. Știrea au publicat-o mai întâi «Adevărul» și «Dimineața», cu un semn al întrebării. A doua zi veni «confirmarea» ei. Cică un domn care se întorcea din Cernăuți a văzut pe lista oficială a morților numele «căpitanului Pușcariu». Mi-am citit și necrologul, publicându-mi-se un portret din tinerețe (de pe când eram în Lipsca), la care nici azi nu știu cum au ajuns redactorii «Adevărului». A trebuit să dau o dezmințire că trăiesc ...” [5, p. 19]

Subtil observator al realității imediate, Sextil Pușcariu a reușit să descrie stări de spirit personale și colective, să înregistreze atitudini și comportamente ale celor din jur, să-și facă bilanțul propriului destin pe care îl crede unul împlinit:

„Am avut de toate ce-și poate dori omul. Dragoste părintească, iubire de prieteni, amor ... Am trecut prin visurile unei tinereți frumoase, am gustat din florii artei și n-am pierdut anii de student. Am cunoscut și dragostea femeii, cea ușoară, cea sentimentală, cea zburdalnică ... Am avut fericirea să mă însor cu o femeie iubitoare, bună, cinstită, devotată, pe care o iubeam din fundul inimii și care mi-a dat cei mai dulci copilași. Mi-am ajuns tânăr toate țintele ce mi le pusesem...” [5, p. 19]

Astfel, palierul intim al memoriilor reprezintă un document uman și artistic revelator, denotând confruntarea efemeră dintre eu-l interior și Celălalt, dintre spiritul creator și biografie. Subiectivitatea, intimitatea, subconștientul sunt doar câteva dintre dimensiunile constante pe care autorul încearcă să le opună timpului. Deși este opera unui cărturar, cu veleități de scriitor afirmate în tinerețe, *Memoriile* nu fac parte din categoria celor literaturizate, scrise doar pentru un public anume. Autenticitatea și sinceritatea dețin primatul, dând impresia unui prezent etern. Ceea ce dă credibilitate mărturiilor

lor este tocmai detașarea cu care sunt formulate, absența tonului vindicativ și premonitoriu: „Eu prevedeam că ...” sau „pentru mine nu era nici o îndoială că ...” etc., „lipsesc în această carte” [5, p. 31]. Răspunzând nevoii actuale de *autenticitate*, de „captare” a vieții „așa cum este ea”, cu splendorile și deziluziile ei, memoriile oferă o punte de acces atât spre spiritul unei epoci frământate, cât și spre spiritul creator și „zbaterea” biografică a autorului său.

Situate la frontiera literaturii cu extraliteraturul, undeva între beletristică și publicistică, fiind amestec de meditație, eseu, reportaj, notații diaristice, *Memoriile* lui Sextil Pușcariu reprezintă în mod indiscutabil și o sursă istorică, constituind o modalitate de revitalizare a trecutului, prin care naratorul „se povestește pe sine, dar povestește mai ales lumea prin care trece” [7, p. 12]. Naratorul are conștiința acută a necesității transmiterii evenimentelor istorice posterității, de unde consecvența cu care își va ține cele 7 volume ale jurnalului. Din acestea spera să contureze o construcție epică în trei trilogii, din care numai prima a fost încheiată. În momentul în care se angajează să înregistreze evenimente sociale, politice, la care a participat sau pe care le-a auzit de la alții, naratorul semnează un pact cu istoria însăși. El realizează că lasă însemnări de importanță documentar-istorică, de unde rigurozitatea stilului, densitatea detaliilor, gama portretelor și a numelor invocate. Responsabilitatea cărturarului se vedește în grija cu care a arhivat de-a lungul vieții scrisori, însemnări, evocări, note, conștient de semnificația pe care vremurile de restriște în care a trăit au avut-o pentru ceea ce avea să devină România, într-un nou context istoric.

Memoriile certifică pactul cu istoria prin reproducerea cadrului general al primului război mondial, al evenimentelor consumate în data de 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, și în cele de după Unire. Altminteri, Sextil Pușcariu era ex-

trem de îndreptățit să o facă întrucât a fost unul din protagoniștii Unirii Bucovinei cu România. Naratorul surprinde atmosfera din Transilvania la declanșarea războiului, atitudinile diverse ale populației, sentimentele de loialitate față de împărat, emigrarea clandestină, descrie atmosfera vieții de pe front, în încercarea de a pune în antiteză viața înainte și din timpul conflictului, toate acestea într-un cadru în care detaliile nesemnificative (gen, „ce citește ofițerul de război”, „cât costă o găscă în plin război”) oferă culoare memoriilor. El vorbește despre viața cotidiană din acei ani, despre raporturile dintre sexe, despre mobilizarea generală și schimbările survenite pe scena istoriei odată cu prima conflagrație mondială. Naratorul observă cum s-au cristalizat în memoria colectivă anumite evenimente, întâmplări, trăiri, fără a le politiza. Altminteri, politica nu-l atrage: „...politica nu mă mulțumește”; „politica urâtă ... mă dezgustă pentru veșnicele chestiuni personale de care nu se poate dezbată”. Registrul politic este reanimat prin portretizările valoroase pe care le face unor personalități ale politicii românești, cum este cea a lui Nicolae Titulescu, oameni „care au însemnat ceva în istoria noastră contemporană”. El va rămâne cărturarul integru, dedicat misiunii sale de filolog, care a susținut o singură politică, cea a culturii. Pactul istoric este respectat cu eleganță, fiind redat din perspectiva omului de știință, a intelectualului rasat, înclinat spre reflecții filosofice:

„Scriitorul nu are decât culori în tuburi, pe care nu le poate amesteca pe paleta sa pentru obținerea nuanțelor; „roșu” e și sângele, și macul, și bujorul sau amurgul. El nu poate exprima simultan prin cuvinte imaginea pomului, a grupului de călători, a drumului și a râului, iar pentru odihna la umbră, după o călătorie prin arșița soarelui și pentru curgerea râului are nevoie de un număr mare și o succesiune bine alcătuită de cuvinte” [5, p. 31].

Naratorul inventariază acribios fapte, analizează detalii, meditează asupra sensurilor unor atitudini în cel mai dificil episod al vieții sale, Primul Război Mondial: „Acum vin la rând feciorii de 18 și bătrânii de 42 până la 50 de ani. În mai multe cazuri va lupta tatăl cu fiul alături. E ultima sforțare. Optimiștii, care credeau că războiul se va termina în curând, se înșală. De-abia acum începe” [5, p. 48], identifică schimbările de registru survenite odată cu apariția unor fenomene sociale, precum industrializarea, apariția radioului, utilizarea energiei nucleare etc. El se arată frapat de descoperirile științifice aduse de primele decenii ale secolului al XX-lea: telefonul, motocicletă, aeroplanul, cinematografia, radiofonia etc.

De o reală utilitate în înțelegerea și evaluarea justă a modului în care și-a propus savantul să surprindă anii războiului ne poate fi chiar principiul pe care și-l stabilește dintru început: „Pe mine nu m-au preocupat evenimentele mari ce au împlut anii 1914-1918 (...). În schimb se întâlnesc multe fapte mărunte, nimicuri fără importanță și observațiuni banale, care la aparență sunt prea puțin înrudite cu războiul. Însă numai la aparență” [5, p. 31]. Memoriile refac, într-adevăr, atmosfera, nuanțând cadrul social-politic, printr-o optică subiectivă, dar într-un registru al autenticității. Naratorul se abține să vorbească „despre lucruri pe care nu le-am văzut sau despre întâmplări pe care nu le-am trăit”. Pe lângă povestea vieții, *Memoriile* descoperă efervescența unei perioade istorice, cadrul ideologic, devenind mărturia unei epoci. Dacă valoarea documentară constă în nararea evenimentelor autentice, surprinse într-un flux cronologic coerent, valoarea literară constă în plasticitatea portretelor inserate, în literaritatea unor digresiuni, care sunt arbitrare refacerii cursului istoric.

Memoriile lui Sextil Pușcariu nu sunt concepute într-un sfârșit de drum, fiind filtrate de cursul anilor, de uitare, de melancolie după vremuri

demult apuse, de autocenzură etc., ca majoritatea memoriilor. Ele relevă pulsul unor evenimente *en train de se faire*. Prefațatorul volumului, Ion Bulei remarca același caracter paradoxal al memoriilor lui Sextil Pușcariu: „Marele filolog nu rememorează în miez de bătrânețe ceea ce a fost. El își ordonează jurnalul, corespondența și vine în fața lectorului cu atmosfera epocii la care se referă. De aici o autenticitate pe care puținii memorii o au. De aici o sinceritate pe care iarăși rar o întâlnești” [6, p. 5]. Naratorul rămâne fidel conceptului de autenticitate, acesta fiind unicul canon pe care îl adoptă, în ideea de a oferi niște memorii netrucate, nefalsificate, sincere și scrise în imediata producere a evenimentelor. Când conștientizează că cele trei volume de amintiri formează un ciclu, se bucură că nu a picat în plasa literaturizării. „a fost un mare noroc că acest lucru nu l-am băgat în seamă de la început, căci m-ar fi ispitit la generalizări și potriviri artificiale care servesc atât de des să demonstreze un sistem filosofic”. El narează echidistant, abținându-se de la aprecieri, previziuni, calificări tranșante ale unor situații și evenimente, fără a oferi judecăți de valoare valabile pentru întregul curs istoric. Nu se răfuiește cu adversarii de opinie, nu-i denigrează, în schimb are o atitudine plină de venerație față de mentorii spirituali, care i-au cultivat dragostea pentru arte: Gustav Weigand, Gaston Paris ș.a. La umbra maeștrilor culturali se decide să renunțe la veleitățile de scriitor: „mi-au dat acel respect de artă căruia îi dătoresc renunțarea definitivă la veleitățile de a fi însumi scriitor”.

Ocupându-se de o succesiune de evenimente tumultuoase, cuprinse între 1914-1930, când este mobilizat pe frontul italian, apoi când este implicat în marile acțiuni istorice de pregătire și realizare a Marii Uniri, Sextil Pușcariu reușește să mențină o atitudine imparțială, modestă. Memoriile nu au nimic din eroismul fastuos, în care militarii înaintează cu cântece de slavă la

atac, în care vulnerabilitatea umană este exclusă ba, dimpotrivă, e scoasă la iveală inutilitatea unor acțiuni, tentativele de dezertare, vandalism, optimismul înfrânt al militarilor. Naratorul își denunță ostilitatea față de războiul în sine: „nimic nu mă atrăgea să merg la război cu austriecii, eventual contra României. Războiul în sine e o monstruoasă”, „o calamitate cu care, în lipsă de alternativă, omul se obișnuiește”. Unica dorință a naratorului este ca războiul să se sfârșească: „Să mă gândesc că acest război, care a început cu hohotul batjocoritor al unui uriaș conștient de forțele sale și ale aliatului său, se va sfârși poate cu izbânda celui mic, căruia îi va veni rândul să biruiască” [5, p. 48]. Această doleanță revine ostentativ: „De-ar da Dumnezeu să fie așa cum îmi închipuiesc eu! Să urmeze după acest măcel teribil într-adevăr o vreme de înălțare sufletească” [5, p. 47]. El își asumă resemnat condiția de ofițer de război, chiar dacă nu are nici o velleitate de luptător; pleacă fără a se opune pe front, duce la bun sfârșit ceea ce i se solicită, dar fără nici o tragere inimă, având un subliniat simț al datoriei („Nici gândul că aș putea să cad nu mă îngrozește, căci a aduce jertfa vieții pentru învingerea cauzei mari care-i în joc – o spun sincer de tot – nu e prea mult”) [5, p. 49]. Să nu uităm că, fiind cetățean austro-ungar s-a prezentat conștiincios la înrolare. Regele Ferdinand intervine personal pe lângă Curtea de la Viena pentru ca Sextil Pușcariu, între timp membru al Academiei Române, să nu fie înrolat, dar mesajul nu își atinge scopul.

Autenticitatea experienței trăite, ambalată într-o transpunere estetică imprimă memoriilor o inedită culoare artistică, transformându-le într-o literatură a *autenticului*. Încercarea de obiectivare a realității este inevitabil însă subordonată subiectivității umane. Scepticismul în privința obiectivării și implicit asupra sincerității, care este un instrument moral al adevărului, nu vizează numai memorialistica. Sinceritatea și

obiectivarea absolută nu poate fi realizată în chip absolut nici măcar atunci când instanța de raportare prezumată este persoana autorului-lector. Chiar scrierea preconizată sinceră va fi totuși mediată în virtutea funcționării în subconștient a unui principiu formativ de natură constructivistă. Cât privește problema sincerității, a fidelității evocării timpului trăirii, aspectele se cer discutate. Explicațiile sunt de natură psihologică, dar dictate și de caracterul autorului sau în funcție de finalitatea scrierii. Tudor Vianu, de pildă, considera că exprimarea eului memorialistic prin propriile lui evenimente presupune o „triplă lucrare de selectare, înlănțuire și periodizare” [8, p. 81], aplicată materiei acestora. În legătură cu fiecare dintre aceste trei momente, sinceritatea literaturii memorialistice va avea de suportat mari dificultăți. În ceea ce privește *selectarea*, adică reținerea acelor evenimente care au o semnificație deosebită și, evident, eliminarea elementelor ne semnificative, această operație nu stă în întregime la dispoziția memorialistului din motive, în parte *involuntare*, în parte *dependente de atitudini și sentimente speciale*. Prin urmare, în cazul literaturii memorialistice pot fi distinse două trepte mari ale ficționalizării: una *neintenționată* și alta *intenționată*. Prima este expresia unei matrice psihologice și spirituale proprie fiecărei individualități care acționează printr-o cenzură de ordin inconștient. Ea se realizează prin *omiterea* nedeliberată a unor fapte sau prin *suprasolicitarea* altora. Există, în primul rând, o eliminare involuntară *prin uitare*, care poate lăsa în umbra subconștientului serii întregi de fapte lipsite de însemnătate din perspectiva memorialistului, dar care în realitate pot fi extrem de importante. Concepând practic un jurnal de război, Sextil Pușcariu evită în mod frecvent să scrie despre război, chiar despre marile evenimente războinice, referindu-se la aspecte cu totul arbitrare. Așa se face că e trecută cu vederea

bătălia de la Marna din 1914: „Această lipsă aș fi putut-o completa ulterior, când mi-am dat seama de marea însemnătate a acestei bătălii, mărturisește naratorul. Mi s-a părut însă că e mai vrednic de a constata cât de abil erau comentate de presă știrile de pe câmpul de război, când treceau cu tăcerea asemenea dezastre și făceau caz de câte un mic succes al armatei proprii. Cazul Marnei explică și lipsa oricărei pomeniri despre luptele de la Mărășești” [5, p. 115]. Aceasta constituie dovada faptului că viața este apreciată cu unități de măsură contradictorii și că subiectivitatea este, în realitate, forța dominantă a oricărei scrieri. Astfel, unii neagă valoarea scrierilor subiective din motivul că acestea înregistrează inesențialul din viață. În ceea ce privește faptele pe care memoria nu le elimină, acestea nu sunt întotdeauna cele mai semnificative. „O psihologie mai avizată știe astăzi, susține Ion Biberi, că memoria nu este simplă reproducere și că lucrarea fanteziei începe cu actele ei. Când un memorialist declară deci a nu se abate niciodată de la norma sincerității, lucrul trebuie înțeles numai în cadrul condițiilor normale ale psihologiei omenești, care dau termenului de «sinceritate» o semnificație relativă” [9, p. 300]. În ceea ce privește *ficționalizarea intenționată*, aceasta reprezintă diferența dintre *ceea ce sunt* și *ceea ce vreau să par*. Nu se poate vorbi de confesiune absolută în sensul sincerității ei totale. O cauză a limitelor sincerității este legată de diferitele sentimente ale eului în orice acțiune omenească. În acest sens, pot fi identificate două situații: prima – atunci când eul manifestă tendința de a ascunde laturile umiltoare ale vieții sau cel puțin de a le înfățișa într-o lumină favorabilă și a doua – când, dimpotrivă, există tentația de a le prezenta dintr-o perspectivă defavorabilă, exagerând volumul sincerității.

Cert rămâne faptul că pentru Sextil Pușcariu e prioritar să transmită imagini nealterate ale

realității, departe de tentațiile bovarice și aranjarea biografiei: „tendința de a nu altera imaginile primite direct prin completări luate de aiurea, sau cu cugete gândite cu mintea mea actuală, mi-a fost mai scumpă decât dorința multor scriitori de memorii ce vor să apară atât de bucuroși ca bine informați și cu mult simț de previziune” [5, p. 31]. Memorialistul își (re)construiește confesiunile într-un sens pregnant intelectual, ideologic și cultural, marea bătaie purtându-se între memoria afectivă, foarte puternică, reanimată de jocurile eului, și luciditatea (auto)analitică pe care pactul făcut cu istoria i-o reclamă.

Referințe bibliografice:

1. Săndulescu, Al. *Întoarcere în timp. Memoriști români*. București: Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2008.
2. Simion, Eugen. *Genurile biograficului*. București: Editura Univers, 2002.

3. Vulpe, Magdalena. *Cuvânt înainte*. In: „Memorii” de Sextil Pușcariu, ediție de Magdalena Vulpe, prefață de Ion Bulei. București: Editura Minerva, 1978.

4. Lejeune, Philippe. *Pactul autobiografic*, traducere de Irina Margareta Nistor. București: Editura Univers, 2000.

5. Pușcariu, Sextil. *Memorii, ediție de Magdalena Vulpe*, prefață de Ion Bulei. București: Editura Minerva, 1978.

6. Bulei, Ion. Prefață. În: *Memorii de Pușcariu, Sextil*, ediție de Magdalena Vulpe, prefață de Ion Bulei, București: Editura Minerva, 1978.

7. Simion, Eugen. *Genurile biograficului*. București: Editura Univers, 2002.

8. Vianu, Tudor. *Problema sincerității în literatura subiectivă*. În: *Revista Fundațiilor Regale*, an. XII, nr. 8, august 1945.

9. Biberi, Ion. *Note asupra esteticii romanului. Personajele*. În: *Revista Fundațiilor Regale*, an. XII, nr. 8, 1945.

Memorialistica lui Sextil Pușcariu între pactul autobiografic și pactul cu istoria

Rezumat. *Memoriile* lui Sextil Pușcariu publicate în 1978 reprezintă opera sa memorialistică de referință. În afară de varietatea formelor de expresie incluse în discurs (jurnalul alternând cu o suită de epistole și memorii), textul se focalizează pe variate teme: religioase, militare, sociale, politice, culturale, erotice etc., pe care autorul le alternează. Memoriile revelă coabitarea elegantă a registrului public cu cel intim, accentul fiind pus pe biografia eului încadrat în sensul de înțelegere al unei epoci, în edificarea căruia memorialistul avea un cuvânt decisiv de spus. Pornind de la aceste judecăți, intenționăm să analizăm în acest studiu *Memoriile* lui Sextil Pușcariu, prinse între pactul autobiografic și cel istoric. Naratorul repovestește și relatează despre sine. Comunicând și auto-comunicând, *Memoriile* devin un dialog al eului cu propriul ego.

Cuvinte-cheie: memorii, pactul autobiografic, pactul cu istoria.

Sextil Puscariu's Memoirism between the Autobiographical and the history's pact

Abstract. The 1978 “Memoirs” by Sextil Pușcariu represents one of his reference memoir works. Beyond the variety of species that it includes (diary alternating with a suite of epistles and memoirs), the work focuses on several thematic pillars: warlike, social and political, cultural, erotic etc. which the author are alternates in an inspired way. The memories reveal the elegant cohabitation of the public register with the intimate one, in which the emphasis on the biography of the ego falls to the extent of understanding an epoch, in the edification of which the memorialist had a decisive word to say. Based on these judgements, we intend to analyze the “Memoirs” of Sextil Pușcariu in this study, caught between the autobiographical pact and the pact with the history. The narrator retells and talks about himself, communicates and self-communicates, „Memories” becoming a dialogue with his own ego.

Keywords: memoirs, autobiographical pact, pact with history.